

PARALELIZM POLITYCZNY JAKO KONCEPCJA TEORETYCZNA I JEJ ZASTOSOWANIE NA PRZYKŁADZIE BRAZYLII

Katarzyna Kamińska-Korolczuk

 orcid.org/0000-0002-4895-2399

Instytut Politologii, Wydział Nauk Społecznych
Uniwersytet Gdański

ABSTRACT

Political Parallelism as a Theoretical Concept and its Application on the Example of Brazil

Political parallelism is one of the theoretical categories used to classify media systems and summarise the relationships occurring in the media under the influence of politics and in politics under the influence of the media. The aim of the article, a review work, is to analyse the issue of political parallelism concerning the classic concepts of C. Seymour-Ure, J.G. Blumler, and M. Gurevitch, as well as D.C. Hallin and P. Mancini, and to present different positions criticising the usefulness of these theories for the study of countries other than Western European ones. The study also presents the adequacy of applying the classic concepts of political parallelism to analyses regarding the Federative Republic of Brazil. The thesis of this case study is that the classic theories of political parallelism do not fully allow for determining the relationships between the sphere of politics and the media in this country. The thesis was adopted as a result of long-term and holistic analyses of the characteristics of Brazil's political and media systems. A systematic literature review was used (Fink 2005, p. 17), which makes it possible to learn the essence of the phenomenon and formulate conclusions, and the qualitative methods used, despite their problems (Flick 2002, pp. 5–24), as well as systemic analysis, complete the whole.

Keywords: political parallelism, media-politics relations in Brazil, media in Brazil, Brazilian politics, Brazilian culture, political communication in Brazil

Wprowadzenie

Paralelizm polityczny jest jedną z kategorii teoretycznych wykorzystywanych do klasyfikacji systemów medialnych i opisu relacji zachodzących między polityką a mediami. Definiowanie paralelizmu politycznego ewaluowało, począwszy od książki Colina Seymoura-Ure „The Political Impact of Mass Media” z 1974 r., poprzez wydaną w 1995 r. publikację Jaya G. Blumlera i Michaela Gurevitcha „The Crisis of Public Communication”, po najbardziej znaną pracę poświęconą zagadnieniu opublikowaną przez Daniela C. Hallina i Paolo Manciniego „Comparing Media Systems. Three Models of Media and Politics” z 2004 r. Przedstawione w wyżej przytoczonych opracowaniach teorie, które nazywam klasycznymi, z jednej strony zyskały na znaczeniu, głównie w odniesieniu do badań państw demokracji zachodnich, umożliwiając prowadzenie analiz porównawczych nad systemami medialnymi. Dzięki wyznaczeniu charakterystycznych cech paralelizmu politycznego dokonywane są klasyfikacje pozwalające także na opis relacji zachodzących między sferami polityki i mediów w państwach oraz ustalanie stopnia zaawansowania tych zależności. Z drugiej strony coraz częściej zwraca się uwagę na konieczność wypracowania nowych podejść do badań nad związkami między polityką a mediami. Pojawiające się prace krytyczne w stosunku do klasycznych koncepcji, autorstwa Karin Voltmer (2008, s. 23–40) czy Lai Castro Herrero (2017, s. 4797–4823), dowodzą, że oddziaływania na linii polityka–media są bardziej złożone, wypracowanie modeli nie jest możliwe, a dotychczasowe koncepty nie dostarczają uniwersalnych narzędzi analizy.

Założenia metodologiczne

Artykuł stanowi pracę przeglądową, w której opisane zostały najważniejsze podejścia teoretyczne dotyczące zagadnienia paralelizmu politycznego. Celem poznawczym jest scharakteryzowanie paralelizmu politycznego jako jednego z pól badawczych w obrębie badań nad komunikowaniem politycznym. Jest to podejście systemowe pomocne w analizach prowadzonych w naukach o polityce i administracji oraz naukach o komunikowaniu społecznym i mediach. Pozwala na wnioskowanie o współzależnościach polityki i mediów, przy uwzględnianiu logiki politycznej (sposób prowadzenia działań prowadzący do maksymalizacji zysków w sferze polityki) i logiki mediów (sposób wykorzystania dostępnych w mediach pól prezentowania treści – czasu, hierarchii tematów, eksploatacja różnych środków komunikacji) (McQuail 2020, s. 330–331; Dahlgren 1996, s. 59–72; Kreft 2016, s. 314–325). Praktyczne zadanie opracowania obejmuje z kolei wykazanie przydatności paralelizmu politycznego do analiz dotyczących państw pozaeuropejskich. Przedmiotem analizy są systemy polityczny i medialny Brazylii, które pojmuję całościowo i zgodnie z ujęciem systemowym Davida Eastona (1953). Przyjęcie takiej perspektywy pozwala na rozpatrywanie relacji między systemami w sposób holistyczny (Miller 1971, s. 184–235), zwrócenie uwagi na oddziaływania podejmowane w ramach

szeroko pojmowanego systemu rozumianego jako zbiór instytucji oraz wydawanych przez nie przepisów prawa. Bierze pod uwagę funkcjonowanie podmiotów formalnych i nieformalnych, a nawet zachowania jednostek, normy zwyczajowe czy kulturowe, które nadają kształt procesowi funkcjonowania w polityce oraz działaniom związanym z gromadzeniem, przetwarzaniem i rozpowszechnianiem informacji w sferze mediów.

Tezą artykułu jest stwierdzenie, że klasyczne teorie paralelizmu politycznego w przypadku takich państw jak Brazylia nie w pełni pozwalają na ustalenie zależności zachodzących między sferą polityki i mediów. Wynika to z faktu, że jedną z zasadniczych cech systemów politycznego i medialnego współczesnej Brazylii jest swobodne podchodzenie do obowiązujących przepisów prawa dotyczących funkcjonowania polityki i mediów, co wiąże się z brakiem trwałych podziałów politycznych. Istnieje wiele partii politycznych, powoływane są one doraźnie, a podstawa ich działania wynika z idei modyfikowanych w zależności od tymczasowych interesów liderów politycznych i właścicieli mediów. Świat polityki i mediów niejednokrotnie okazuje się tożsamy. Tym samym koncepcja paralelizmu politycznego w odniesieniu do państw demokracji nieskonsolidowanych (stosujących wartości demokracji wybiórczo), jaką jest Brazylia, powinna uwzględniać nie tyle i nie tylko zaproponowane przez autorów klasycznej koncepcji elementy, lecz skupiać większą uwagę na zależnościach kulturowych oraz oddziaływaniach nieformalnych. W niektórych regionach świata wpływają one bowiem najsilniej na sytuację społeczno-polityczną, znajdując odzwierciedlenie w zależnościach między polityką a mediami. Są ugruntowanymi schematami działania i wynikają ze specyficznej struktury społecznej, historii i związanych z nią zależności politycznych, w tym i relacji postkolonialnych.

Do zrealizowania celów pomocne były: 1) analiza źródeł i wyznaczenie głównych teorii odnoszących się do paralelizmu politycznego; 2) systematyczna obserwacja systemu politycznego, w tym i w uściślonym znaczeniu, jako rynku partyjnego; 3) systematyczna obserwacja systemu mediów, przy czym uwagę skupiono, z uwagi na wielkość brazylijskiego rynku medialnego, na wiodących mediach. Analizę przeprowadzono w odniesieniu do Brazylii, która stanowi studium przypadku i została wybrana z uwagi na: 1) wielkość rynku mediów – jest to jeden z największych pod względem nakładów na media i reklamę rynków na świecie (statista.com 2017; Navarro 2023); 2) specyficzny, rozległy i niepoddający się prostym klasyfikacjom system partyjny; 3) położenie geograficzne – poza Europą Zachodnią, a więc, jak uważają krytycy klasycznych teorii paralelizmu, w miejscu, w którym zasady klasycznych teorii się nie sprawdzają; 4) kontynuację prowadzonych badań, co niewątpliwie ułatwia wnioskowanie, pozwalając na dokonywanie analiz jakościowych. Podstawowe metody zastosowane podczas badania to analiza systemowa umożliwiająca holistyczne spojrzenie na właściwości systemów, studium przypadku i analiza jakościowa. Połączenie pragmatyzmu studium przypadku i wynikającej z analizy jakościowej obserwacji z systematycznym przeglądem literatury (Fink 2005, s. 17) na temat systemu politycznego i mediów Brazylii dają możliwość poznania istoty zjawiska. Skłaniają też do formułowania ogólnych wniosków dotyczących

jednego przykładu i do podjęcia prób wykazania cech charakterystycznych dla danego regionu, mimo zdawania sobie sprawy z zastrzeżeń dotyczących stosowania metod jakościowych w naukach społecznych (Flick 2002, s. 5–24). Z uwagi na wieloaspektowość zagadnienia omówiono najistotniejsze koncepcje i kwestie.

Definiowanie paralelizmu politycznego, teorie klasyczne i polemizujące

Jak już wspomniano, koncepcja paralelizmu politycznego ewoluuje, choć najogólniej rzecz ujmując, jest pojęciem, które odnosi się do relacji między sferą polityki i sferą mediów. Badacze zajmujący się zagadnieniem różnie uściślają, czym jest sfera polityki. Pozostaje ona zbieżna z pojęciem partii politycznych, czyli sformalizowanych organizacji funkcjonujących w sferze polityki i realizujących cele polityczne, szeroko pojmowanym establishmentem, a więc gremium mającym wpływ na życie publiczne, elitami czy państwem w rozumieniu instytucji. Paralelizm pojmuje się z kolei jako zależności obejmujące szeroko rozumianą sferę polityki (Blumler, Gurevitch 1995), przy czym skupia się uwagę na współpracy mediów i partii politycznych (Seymour-Ure 18974). Oznacza także „stopień, w jakim struktura systemu medialnego jest podobna do struktury systemu partyjnego” (Hallin, Mancini 2004, s. 27), a nawet – bardzo szeroko rzecz ujmując – związki zachodzące między systemami społecznymi i systemami mediów (Mikułowski Pomorski 1980, s. 14–15).

Pojęcie paralelizmu politycznego wprowadził do poznania naukowego Seymour-Ure w 1974 r. Badacz analizował wpływ mediów masowych na wydarzenia polityczne w latach siedemdziesiątych XX w. w brytyjskiej przestrzeni mediów. Wyciągnął wniosek, że prasa działa paralelnie z partiami w momencie, w którym jest „ściśle związana z tą partią przez organizację, lojalność wobec celów partii i stronnictwo jej czytelników” (Seymour-Ure 1974, s. 173–174). Zaproponował skalę stopni paralelizmu politycznego: 0 – brak; 1 – niski; 2 – średni; 3 – wysoki i 4 – pełny paralelizm (Seymour-Ure 1974, s. 173–174). Podkreślić należy, że autor nie używał stopni paralelizmu do wartościowania, lecz służyć one miały do ustalenia, w jakiej mierze opisywane zależności zachodzą.

W 1975 r. Jay G. Blumler i Michael Gurevitch opublikowali rozdział „Towards a Comparative Framework for Political Communication Research”, a w 1995 r. książkę „The Crisis of Public Communication”, w których dokonują analizy wybranych elementów wchodzących w skład systemu powiązań między mediami a polityką. Nie odwołując się do pojęcia paralelizmu politycznego, lecz używając terminu „stronnictwo mediów”, stwierdzają, że wynika ona z przymusu wywieranego przez politykę na prasę (Blumler, Gurevitch 1975, s. 22 i s. 64). Wyznaczają cztery wymiary zachodzących zależności: 1) stopień kontroli państwa nad organizacjami medialnymi; 2) stopień stronnictwa mediów; 3) stopień integracji elit medialnych i politycznych; 4) charakter wiary legitymizującej instytucje medialne (Blumler, Gurevitch 1975, s. 61). Przyjmują, że państwo, posiadając uprawnienia ustawodawcze i regulując funkcjonowanie mediów, wywiera największy wpływ na media elektroniczne, radio i telewizję, ponieważ decyduje o przyznawaniu lub nie koncesji

nadawcom. Nadmierna ingerencja państwa w strukturę mediów to potencjalne zagrożenie, którego konsekwencją może być upartyjnienie mediów. Upartyjnienie jest stopniowalne i mieści się w skali od bezwarunkowego popierania działań partii przez media po neutralność mediów w stosunku do działań jakiegokolwiek partii. Analizowanymi aspektami w koncepcji Blumlera i Gurevitcha są także integracja mediów i elit politycznych oraz wartości i profesjonalizm reprezentowane przez przedstawicieli mediów. Przy czym wiara badaczy w profesjonalizację działań dziennikarzy w pierwszej publikacji poświęconej stroniczości mediów okazuje się zdecydowanie większa niż w drugiej (Blumler, Gurevitch 1975, s. 213). Przywołani badacze zauważają, że relacje na linii media–politycy mogą mieć charakter nieformalny lub formalny. W pierwszym przypadku oznaczać sympatię czy antypatię, a w drugim sytuację, w której dziennikarze są jednocześnie członkami partii (Blumler, Gurevitch 1975, s. 65 i 105; 1995, s. 175). Zależności między polityką a mediami kształtują także instytucje systemu politycznego i medialnego oraz kultura polityczna, czyli zasady organizujące i mające wpływ na relacje między instytucjami, jaki i na zachowania odbiorców mediów (Blumler, Gurevitch 1975, s. 14).

W 2004 r. ukazała się praca poświęcona systemom medialnym „Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics” Daniela C. Hallina i Paolo Manciniego. Autorzy uznają w niej paralelizm polityczny za jeden z czterech głównych wymiarów porównywania systemów medialnych. Jako oddzielny wymiar wyróżniają także stopień i zakres interwencji państwa w system mediów. Hallin i Mancini wprowadzają koncepcję paralelizmu politycznego rozumianego jako „stopień, w jakim struktura systemu medialnego jest podobna do struktury systemu partyjnego” (Hallin, Mancini 2007, s. 27). Podają także szerszą definicję, zwracając uwagę na stopień odzwierciedlania głównych podziałów politycznych w społeczeństwie (Hallin, Mancini 2007, s. 21). Zdaniem Hallina i Manciniego stopień paralelizmu politycznego jest weryfikowany przez: 1) zawartość mediów i stroniczość publiczności; 2) wykazanie powiązań organizacyjnych między mediami i polityką; 3) gotowość pracowników mediów do podejmowania aktywności w sferze polityki; 4) odgrywane przez dziennikarzy role i praktykę dziennikarską; 5) regulacje dotyczące nadawców publicznych (Hallin, Mancini 2007, s. 28–29).

Powyżej opisane teorie określam mianem klasycznych. Podsumowanie ich cech charakterystycznych zawarte zostało w tabeli 1.

Choć w kolejnych koncepcjach wyróżniano elementy paralelizmu politycznego podobne do wcześniej wykazanych w innych pracach, dodano także nowe. W rezultacie wyznaczono cechy charakterystyczne pojęcia i możliwość ich wyodrębnienia dzięki np. obserwacjom dotyczącym zależności mediów od państwa lub partii politycznych, posiadanych praw własności mediów, treści przekazów medialnych, zależności między odbiorcami i nadawcami mediów, przekonań wyrażanych przez pracowników mediów i przyjętych praktyk dziennikarskich. W klasycznych teoriach fakt znacznej liczby elementów składowych dowodzi, że paralelizm polityczny jest zjawiskiem, którego analizę prowadzić należy z szerokiej perspektywy.

Tabela 1. Główne założenia klasycznych teorii paralelizmu politycznego

Twórcy	Colin Seymour-Ure	Jay G. Blumler Michael Gurevitch	Daniel C. Hallin Paolo Mancini
Nazwa zjawiska	Paralelizm polityczny	Stronniczość mediów	Stopień paralelizmu politycznego
Sposób weryfikacji paralelizmu politycznego	powiązanie prasy z organizacją partii; lojalność wobec celów partii; stronniczość czytelników	stopień kontroli państwa nad organizacjami medialnymi; stopień stronniczości mediów; stopień integracji elit medialnych i politycznych; charakter wiary legitymizującej instytucje medialne, w tym wartości i profesjonalizm reprezentowane przez przedstawicieli mediów	zawartość mediów i stronniczość publiczności; wykazanie powiązań organizacyjnych między mediami i polityką; gotowość pracowników mediów do podejmowania aktywności w sferze polityki; odgrywane przez dziennikarzy role i praktyka dziennikarska; regulacje dotyczące nadawców publicznych
Przyjęta skala	0 – brak; 1 – niski; 2 – średni, 3 – wysoki i 4 – pełny paralelizm	stopniowalność w skali od bezwarunkowego popierania działań partii przez media po neutralność mediów w stosunku do działań jakiegokolwiek partii	określa się stopień paralelizmu politycznego, brak dokładnej skali

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Seymour-Ure 1974; Blumler, Gurevitch 1975; Hallin, Mancini 2007.

W 2011 r. wydano kolejną publikację, tym razem pod redakcją Hallina i Manciniego, a nie ich autorstwa, zawierającą efekty współpracy badaczy z różnych państw świata. Jej przygotowanie było wynikiem refleksji nad dotychczasowymi ustalaniem dotyczącymi systemów medialnych. Natomiast konkluzja wskazuje, że nie były one wystarczające do skatalogowania występujących na świecie zależności między polityką a mediami (Hallin, Mancini 2011). W przywoływanej książce znajduje się rozdział poświęcony Brazylii, na który warto zwrócić szczególną uwagę w kontekście rozważanego w prezentowanym artykule studium przypadku. Jego autor, Afonso de Albuquerque, zauważa, że system medialny Brazylii tylko pozornie wykazuje cechy wspólne modelu spolaryzowanego pluralizmu, do którego został przypisany w koncepcji modeli mediów Hallina i Manciniego¹ (de Albuquerque 2011, s. 72–95). W rzeczywistości odbiega od niego. Przemawia za tym fakt, że cieszące się największą

1 Na podstawie analiz dotyczących osiemnastu państw Europy Zachodniej oraz USA i Kanady wyróżnili trzy modele mediów: 1) model północnoatlantycki, liberalny; 2) model północno-centralnoeuropejski, demokratyczny korporacjonizm; 3) model śródziemnomorski, spolaryzowany pluralizm. Więcej: D.C. Hallin, P. Mancini (2007). „Systemy medialne. Trzy modele mediów i polityki w ujęciu porównawczym”, przeł. M. Lorek. Kraków.

popularnością tradycyjne media elektroniczne kształtowały się od początku jako media prywatne, a teorię paralelizmu politycznego trudno zastosować z powodu niewielkiej roli odgrywanej w Brazylii przez partie polityczne. Wpływa to z kolei na zawartość mediów, w której trudno dostrzec trwałe przywiązanie do poglądów propagowanych przez jakąś opcję polityczną (de Albuquerque 2011, s. 72). Kilka lat później, w kolejnej pracy na omawiany temat de Albuquerque ponownie podkreśla, że koncepcja paralelizmu politycznego sprawdza się w odniesieniu do państw zachodnich. Poza tą sferą będzie miała zastosowanie tylko wówczas, gdy spełnione są dwa podstawowe warunki: „musi istnieć konkurencyjny system polityczny, z podziałami politycznymi wystarczająco wyraźnymi, aby umożliwić mediom ich odtworzenie, oraz zinstytucjonalizowana relacja między mediami a podmiotami politycznymi, wystarczająco stabilna, aby umożliwić obserwatorowi identyfikację powtarzających się wzorców interakcji” (de Albuquerque 2013, s. 742).

W 2012 r. koncepcję paralelizmu politycznego rozwinął ponownie Mancini, zakładając, że obejmuje on „istnienie zorganizowanych, stabilnych grup i tradycji artykułowanej debaty kulturowej, w której są dobrze zakorzenione konkurencyjne opinie” (Mancini 2012, s. 2). Takie bardzo szerokie pojmowanie paralelizmu politycznego współgra z zastrzeżeniami wobec klasycznych teorii wyrażanymi przez naukowców kontynuujących badania nad zależnościami między polityką i mediami. Zwraca uwagę na fakt pomijany w teoriach klasycznych – zależności społeczne determinujące kształt systemu politycznego i mediów nie zawsze są skatalogowane, formalne.

Jedną z badaczek sceptycznie nastawionych do konwencjonalnych teorii jest Katrin Voltmer (2008, s. 23–40), która podkreśla, że tradycyjnie wypracowane modele kategoryzacyjne nie oddają rzeczywistości państw przechodzących transformacje systemowe z systemów oligarchiczno-komunistycznych w Europie Wschodniej czy z dyktatur w Ameryce Południowej, Azji i Afryce. Formy oddziaływań między polityką i mediami w tych państwach są kombinacją wybranych wartości charakterystycznych dla państw demokratycznych i wzorców wywodzących się ze starych ustrojów wraz z ograniczeniami, jakie te ostatnie ze sobą niosły. Są silnie powiązane z charakterem kulturowym państwa. Badania nad paralelizmem politycznym powinny się więc wiązać także z koniecznością zwracania uwagi na obyczajowość i oczekiwania, jakie mają społeczeństwa, w tym i politycy, wobec mediów (Voltmer 2008, s. 38). Z kolei Levi Obijiofor i Folker Hanusch (2011, s. 19–20) wykazują kolejną bolączkę badań Hallina i Manciniego, jaką stanowi próba ujednoczenia światowych systemów medialnych. Zdaniem tych pierwszych brak odniesień do kulturowych, politycznych i ekonomicznych różnic determinujących pracę dziennikarzy nie pozwala na zauważenie faktu, że jakość dziennikarstwa jest przypisana do rodzaju i jakości edukacji oraz praktyki, z jaką dziennikarze mieli okazję się zetknąć w państwie, w którym pracują.

Badania nad paralelizmem politycznym prowadzone przez wielu badaczy i badaczki dowodzą ponadto, że nie tylko występowanie zjawiska jest istotne, lecz i konsekwencje, jakie ze sobą niesie. Hetty van Kempen (2006, s. 407–422), na podstawie ustaleń dotyczących Szwecji, wykazuje, że paralelizm polityczny

ma wpływ na partycypację wyborczą w państwie i może prowadzić do mobilizacji wyborców lub ograniczać ich udział, zwłaszcza wśród tych, którzy nie są zainteresowani polityką. Yphtach Lelkes (2016, s. 523–543) dowodzi zaś, że im wyższy poziom paralelizmu politycznego w państwie, tym większa polaryzacja społeczeństwa. Ustalenia te wskazują na konieczność rozszerzenia pola obserwacji także o zachowania wyborców, nadawców i odbiorców mediów, co w klasycznych koncepcjach nie występuje.

W Polsce jedną z pierwszych koncepcji na temat paralelizmu politycznego jest ta zaproponowana w latach osiemdziesiątych XX w. przez Jerzego Mikułowskiego Pomorskiego. Zakłada dominację mediów nad systemem społecznym. Badacz przeanalizował oddziaływanie między systemami społecznymi i mediów i wykazał, że w rozwoju zależności można wyznaczyć cztery fazy: wynikania, warunkowania, bodźcowania i instrumentalizacji. Powstanie mediów masowych początkowo wiązało się z rozwojem społecznym, jednak później to media determinowały rozwój społeczeństw, bodźcując w stronę powstania społeczeństw informacyjnych. Mikułowski Pomorski dowodzi, że systemy medialny i społeczny nie są oddzielne, lecz tworzą sieć powiązań.

W dorobku polskich badaczy i badaczek nie brakuje także krytycznej analizy klasycznych teorii w tym tej wg Hallina i Manciniego. Za najbardziej istotną uznają koncepcję Bogusławy Dobek-Ostrowskiej (2015), która dowodzi, że po rozpadzie tzw. bloku wschodniego, czyli po uzyskaniu bądź odzyskaniu niepodległości przez państwa znajdujące się po II wojnie światowej w sferze wpływów Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich na terenie Europy Środkowo-Wschodniej, powstały zależności między polityką a mediami pozwalające na wyodrębnienie następujących modeli zależności: niedoskonałe demokracje z wolnymi mediami, niedoskonałe demokracje z częściowo wolnymi mediami, reżimy hybrydowe z częściowo wolnymi mediami oraz autorytarne reżimy, w których nie ma wolnych mediów. Analizy paralelizmu politycznego na tych terenach wymagają więc obserwacji wielu czynników, w tym przede wszystkim ekonomicznych. Dodatkowo w odniesieniu do reżimów autorytarnych zauważyć należy wpływ jednostki rządzącej państwem na proces upolityczniania mediów i dziennikarzy.

Tabela 2. Główne założenia koncepcji polemizujących z klasycznymi teoriami paralelizmu politycznego

Badacz/badaczka	Elementy, których nie powinno się pomijać, badając paralelizm polityczny
Afonso de Albuquerque	różnice w historii powstawania mediów – nie zawsze te publiczne były pierwotne; nie zawsze istnieje konkurencyjny system polityczny z wyraźnymi podziałami politycznymi; nie zawsze jest stabilna i zinstytucjonalizowana relacja między polityką a mediami; nie we wszystkich państwach partie polityczne i sympatie polityczne są stałe i odgrywają znaczącą rolę w systemie politycznym

Badacz/badaczka	Elementy, których nie powinno się pomijać, badając paralelizm polityczny
Paolo Mancini	funkcjonowanie konkurencyjnych opinii zakorzenionych w zorganizowanych, stabilnych grupach i tradycji debaty kulturowej
Katrin Voltmer	należy dostrzegać transformacje systemowe; należy rozpatrywać oddziaływania między polityką i mediami jako kombinację wartości charakterystycznych dla państw demokratycznych i wzorców wywodzących się ze starych ustrojów; nie można nie dostrzegać silnego charakteru kulturowego zależności między polityką a mediami; oprócz obyczajowości ważne są także oczekiwania społeczeństwa wobec mediów
Levi Obijiofor i Folker Hanusch	nie należy ujednociać systemów medialnych; ważne są odniesienia kulturowe, polityczne, ekonomiczne oraz jakość edukacji i praktyki determinujące pracę dziennikarzy
Hetty van Kempen	paralelizm polityczny będzie miał swoje odzwierciedlenie także w partycypacji wyborczej, należy więc zwracać uwagę na proces mobilizacji lub demobilizacji wyborców oraz osób, które nie interesują się polityką
Yphtach Lelkes	poziom paralelizmu politycznego wpływa na polaryzację społeczeństwa, należy więc obserwować zachowania wyborców, nadawców i odbiorców mediów
Jerzy Mikułowski Pomorski	zauważyć dominację mediów nad systemem społecznym jako sieci powiązań, które należy obserwować
Bogusława Dobek-Ostrowska	obserwacja wielu czynników, w tym przede wszystkim ekonomicznych; wpływ jednostki rządzącej państwem na proces upolityczniania mediów i dziennikarzy

Źródło: opracowanie własne na podstawie: de Albuquerque 2011, 2013; Mancini 2011; Voltmer 2008; Obijiofor, Hanusch 2011; van Kempen 2006; Lelkes 2016; Mikułowski Pomorski 1980; Dobek-Ostrowska 2015.

Powyższa tabela przedstawia najważniejsze założenia opracowań krytycznych w stosunku do klasycznych teorii paralelizmu politycznego. Autorzy i autorki zwracają uwagę na fakt, że tradycyjna koncepcja paralelizmu politycznego nie przystaje do rzeczywistości systemów politycznych funkcjonujących w innych niż demokracje zachodnie częściach świata, że nie uwzględnia czynników ekonomicznych czy kulturowych, nie dostrzega elementów specyficznych dla danego obszaru. W uznawanych za klasyczne teoriach paralelizmu dąży się do wypracowania modeli, które pozwoliłyby na oszacowanie zjawiska, ustalanie skali/stopni paralelizmu. W odniesieniu do systemów politycznych, z definicji zróżnicowanych, nie zawsze udaje się uzyskać wyniki pozwalające na dokonanie analiz bez jednoczesnego nadmiernego ujednociania warunków obserwacji. Do celów poznawczych próbuje się więc porównywać często po prostu nieporównywalne elementy. Wydaje się jednak, że całkowite odrzucenie stosowania klasycznych koncepcji jako instrumentów uwzględniających ustalone zasady funkcjonowania i cechy badanego pola, pozwalających na analizowanie relacji między polityką a mediami, byłoby błędne. Zmierzać należy do wypracowania nowych podejść, korzystając z podbudowy, jaką jest dotychczasowy dorobek.

Paralelizm polityczny w Federacyjnej Republice Brazylii

Brazylia jest republiką federacyjną, demokracją nieskonsolidowaną funkcjonującą w strukturach, które określam jako pozorne (Kamińska-Korolczuk 2021, s. 245–269). Przepisy prawa, w tym i Konstytucji z 1988 r. (Konstytucja 2004), są regulacjami stosowanymi w praktyce społeczno-politycznej wybiórczo, a grupy nacisku, czyli środowiska dysponujące możliwością używania przymusu wobec władzy oraz społeczeństwa, skupiają uwagę przede wszystkim na realizacji własnych celów. Brazylia boryka się z wieloma problemami, które szczególnie uwypukliła pandemia COVID-19 oraz wynikający z niej kryzys gospodarczy. Korupcja, nepotyzm i klientelizm (rozumiany jako układ nieformalnych zależności, w ramach których roztacza się opiekę, oczekując w zamian określonych zachowań) utrwalają nierówności społeczne, czyli ubóstwo, nadreprezentację mężczyzn w sferze publicznej, brutalizację życia społecznego z występującą przemocą, szczególnie wobec kobiet (Kamińska-Korolczuk 2021, s. 245–269). Charakterystyczne są interwencjonizm państwowy oraz koncentracja własności mediów w rękach rodzin zajmujących się biznesem i jednocześnie blisko związanych ze sferą polityki. Silnie skoncentrowana własność mediów jest pozostałością prezydentury Getúlio Dornellesa Vargasa w latach 1930–1945 i 1950–1954 oraz dyktatury wojskowej z lat 1964–1985 (Petelczyc, Cichy 2016). Czas rządów niedemokratycznych nie sprzyjał ani wykształceniu się niezależnych elit dziennikarskich, ani ukształtowaniu inkluzyjnego społeczeństwa biorącego udział w dialogu społecznym prowadzonym w mediach czy poprzez media.

Media w Brazylii uważane są za dopełnienie władzy. Dzięki nim można oddziaływać na opinię publiczną i tym samym wzmacniać jej legitymizację. Z tego powodu działalność w mediach prowadzona jest na zasadzie oligopolu, w którym niewielka liczba wpływowych rodzin ma 90% udziałów w tym rynku (Lambert 2013), a 50 najbardziej wpływowych mediów stanowi własność 26 grup korporacyjnych (Reporters Without Borders 2017). Właściciele mediów najczęściej należą do grona byłych pułkowników, *colonels*. Słowo *colonel* oznacza osobę poważaną społecznie, powiązaną z władzą. W brazylijskiej kulturze tradycja tytułowania tym określeniem sięga połowy XIX w. i odnosi się do ludzi uważanych za tych, którzy kontrolują sferę społeczno-polityczną. To jedna z najważniejszych grup nacisku, której członkowie posiadają znaczne areale ziemi i kluczowe media, wpływają na władzę, promując kandydatów na stanowiska, niejednokrotnie także samodzielnie sprawując istotne urzędy w państwie.

Intensyfikacja działań wspierających lub negujących daną opcję polityczną w mediach zależy od tego, czy skutki wyborów będą akceptowalne przez *colonels*. Nie ma więc stałych podziałów politycznych, które znalazłyby swoje odzwierciedlenie w mediach, lecz w zależności od koniunkturalnych potrzeb środka masowego przekazu podejmują się roli albo wspierania opozycji politycznej, albo przejmują taką samą retorykę jak rządzący (Lambert 2013; Farah 2010). De Albuquerque stwierdza, że zarówno właściciele, jak i pracownicy mediów manipulują zawartością przekazu

w taki sposób, aby deprecjonować polityków, którzy chcą zmieniać rzeczywistość, zagrażając *status quo colonels* (de Albuquerque 2019, s. 906–923).

Tabela 3. Weryfikacja założeń klasycznych teorii paralelizmu politycznego w odniesieniu do Brazylii

Twórcy	Założenia w odniesieniu do Brazylii
Colin Seymour-Ure	<p>powiązanie prasy z organizacją partii; media związane z grupami nacisku, a nie z partiami; lojalność wobec celów partii; lojalność wobec grup nacisku, a nie z celami partii; stronniczość czytelników; bierność czytelników (polityka i media uważane dla sfery, a nie dla każdego)</p>
Jay G. Blumler Michael Gurevitch	<p>stopień kontroli państwa nad organizacjami medialnymi; główne organizacje medialne są w rękach grup nacisku; stopień stronniczości mediów; główne media reprezentują interesy grup nacisku; profesjonalizacja i wykształcenie dziennikarzy i wiara w wartości/ instytucje medialne, co może prowadzić do powstania elit medialnych i decydować o ich ewentualnej integracji z elitami politycznymi: dziennikarze i instytucje medialne zależni od właścicieli mediów, którzy jednocześnie mogą pełnić funkcje polityczne; niska profesjonalizacja zawodu dziennikarstwa oraz wiążące się ze znacznym ryzykiem jego wykonywanie nie sprzyjają powstaniu elit medialnych w znaczeniu elity dziennikarskiej; historia, w której rządy dyktatury wojskowej nie sprzyjały wykształceniu się tradycji szkół dziennikarskich</p>
Daniel C. Hallin Paolo Mancini	<p>zawartość mediów i stronniczość publiczności; media związane z grupami nacisku i to od nich zależy zawartość mediów; bierność czytelników (polityka i media uważane dla sfery, a nie dla każdego); wykazanie powiązań organizacyjnych między mediami i polityką: główne media należą do grup nacisku, jeśli ich przedstawiciele są jednocześnie politykami, rzeczywiście da się wskazać powiązania organizacyjne, nie będą to jednak powiązania z polityką, lecz z grupą nacisku promującą polityka; gotowość pracowników mediów do podejmowania aktywności w sferze polityki: nie zgromadzono danych dotyczących liczby dziennikarzy przechodzących do polityki; w literaturze (Matos 2007, s. 225–227) podkreśla się, że w trakcie zmian systemowych, przechodzenia do demokracji, młodsze pokolenie dziennikarzy bardziej było zainteresowane liczbą publikowanych artykułów niż ich politycznym zaangażowaniem; odgrywane przez dziennikarzy role i praktyka dziennikarska: zależność od właścicieli mediów, niska profesjonalizacja zawodu dziennikarstwa oraz wiążące się ze znacznym ryzykiem jego wykonywanie nie sprzyjają powstaniu elit medialnych w znaczeniu elity dziennikarskiej; historia, w której rządy dyktatury wojskowej nie sprzyjały wykształceniu się tradycji szkół dziennikarskich; regulacje dotyczące nadawców publicznych: słabość mediów publicznych, teoretycznie konstytucyjna gwarancja wolności, faktycznie zarządzanie na zasadach cenzury prewencyjnej</p>

Źródło: opracowanie własne.

W odniesieniu do działań dziennikarzy, a w powiązaniu z niską profesjonalizacją zawodu wynikającą z ograniczania autonomii zawodowej oraz zastraszania

pracowników mediów, wydaje się słuszne stwierdzenie, że są oni na tyle obiektywni w swojej pracy, na ile pozwala im strach o swoje zdrowie i życie (Reporters Without Borders 2020, 2021). Choć po upadku junty wojskowej parokrotnie zdawało się, że w państwie zachodzą procesy demokratyzacji, które wpłyną korzystnie na wzrost niezależności pracowników mediów (Matos 2017, s. 179–180), a tym samym i na poziom profesjonalizacji ich zawodu, to wspomniany już de Albuquerque nie pozostawia złudzeń: „twierdzą, że elity Ameryki Łacińskiej i ich media przedstawiają się jako zwesternizowana mniejszość obdarzona cywilizacyjną misją w odniesieniu do społeczeństw jako całości i manipulują dyskursem czwartej władzy dla własnej korzyści, traktując go jako środek do zabezpieczenia i legitymizacji własnych przywilejów” (de Albuquerque 2019, s. 906). Zwrócić należy uwagę na fakt, że oczekiwania dotyczące roli, jaką mają pełnić dziennikarze, są silnie zależne od postulatów grup nacisku i wypracowanych przez nie norm oraz od sposobu funkcjonowania w samym środowisku dziennikarskim (Matos 2007, 2017; de Albuquerque 2019).

Aby zrozumieć specyfikę zachowań w sferze publicznej w tej części świata, trzeba zauważyć, że działania w polityce i mediach są ściśle powiązane z charakterystycznymi dla tego regionu cechami kultury. Cechy te powodują m.in., że w państwie, w którym nadaje ponad 21 tys. telewizyjnych stacji naziemnych i satelitarnych (Statista Research Department 2020), ponad jedna trzecia populacji żyje poza zasięgiem jakichkolwiek źródeł informacji, nie mogąc lub nie widząc potrzeby korzystania z prasy drukowanej czy elektronicznej (Pinheiro 2023). Sytuacja ta wynika z powszechności założenia, że polityczna oraz medialna sfera publiczna pozostają niedostępne zwykłym ludziom.

Wspomniane już patologie także powodują, że część osób jest wyłączona z obiegu informacji, zaś dla dużej liczby tych, którzy z mediów korzystają, wspólną cechą stanowi bierność. Przyjęte zasady w systemach politycznym i medialnym, systemach tworzących w zasadzie jedność sfery wpływów, mają swoją praprzyczynę w rozwoju historycznym, społecznym oraz politycznym państwa, przy czym wpływ na koniunkturalne traktowanie działań w polityce ma fakt, że system partyjny Brazylii należy do jednego z najbardziej zawiłych, jakie występują w państwach demokratycznych, a ordynacja wyborcza jest dość skomplikowana (Calvo, Guarneri, Limongi 2015). Struktura systemu partyjnego jest nadmiernie rozdrobniona i odzwierciedla poglądy często doraźnie formułowane przez grupy chcące oddziaływać w danym momencie na życie społeczno-polityczne (Moddelmog, dos Santos 2020, s. 200–213). Siła sprawcza partii okazuje się niewielka, a spośród partii o największej relewancji (znaczeniu dla systemu politycznego) wymienić można cztery – Partię Pracujących (*Partido dos Trabalhadores*, PT), Brazylijski Ruch Demokratyczny (*Movimento Democrático Brasileiro*, MDB), Brazylijską Partię Socjaldemokracji (*Partido da Social Democracia Brasileira*, PSDB) i Demokratów (*Democratas*, DEM). To one najczęściej promują kandydatów na najważniejsze funkcje w państwie, jednak za jedyny podmiot, który stanowi „kotwicę wyborów”, należy uznać PT, a „wszystkie inne partie wydają się trudne do rozróżnienia i zidentyfikowania” (Carreirão, Rennó 2018, s. 217).

Brak tradycji sprawia, że siła partii jest tożsama z siłą osobowości lidera zarządzającego ugrupowaniem w danym momencie. Sfera polityki cechuje się więc silnym spersonifikowaniem, a wizerunek polityków, szczególnie ten wykreowany na potrzeby mediów, ma duże znaczenie. Istotnym rysem okazuje się także częsta zmiana barw partyjnych przez polityków, przechodzenie z partii do partii, zgodnie z zasadą maksymalizacji korzyści własnych (Baker i in. 2016, s. 197–213). Dopowiedzieć przy tym należy, że zgodnie z konstytucją kandydaci na prezydenta muszą być członkami partii i tylko partie mogą desygnować pretendentów do sprawowania urzędu (Konstytucja 2004).

Należy stwierdzić, że w Brazylii nie występują stałe podziały polityczne, które są widoczne i mogłyby być odtworzone przez media, oraz nie istnieją stabilne relacje między mediami a podmiotami politycznymi umożliwiające obserwatorom identyfikację wzorców (de Albuquerque 2013). W tym państwie styka się wiele kultur i tożsamości, nazywanych przez Matos (2017, s. 179) hybrydowymi, które są głęboko i historycznie związane z procesem kolonizacji.

Choć występują grupy nacisku dążące do kontrolowania dyskursu prowadzonego w mediach, nie ma znanych z kolei z pracy Manciniego „tradycji artykułowanej debaty kulturowej, w której są dobrze zakorzenione konkurencyjne opinie” (2011, s. 2). Co prawda, powiązania organizacyjne, instytucjonalne czy własnościowe między mediami i polityką stanowią oczywistą zależność definiującą wysoki stopień paralelizmu politycznego, jednak w Brazylii wyróżnia te relacje duża labilność ideologiczna.

Podsumowanie

Klasyczne koncepcje paralelizmu politycznego, traktujące politykę jako sferę oddziaływań na media i badające relacje mediów z polityką, nie są w pełni adekwatnymi teoriami do badań nad systemami mediów w państwach o specyficznych cechach, których egzemplifikacją jest Brazylia. Choć koncepcje teoretyczne mają być przyczynkiem do dokonywania generalizacji, rozpatrywania świata za pomocą modeli, zdawać sobie należy sprawę, że nie we wszystkich państwach będzie to skutecznie, a nawet wskazane. W demokracjach nieskonsolidowanych, czyli takich, które traktują wartości demokracji jako zbiór zachowań do wyboru, a nie jednorodną całość, w badaniach nad relacjami zachodzącymi w mediach pod wpływem polityki i polityki pod wpływem mediów istotne będzie także wyszczególnienie cech kulturowych nadających charakter danemu systemowi.

Jak wskazano na początku rozważań, tezę artykułu stanowi stwierdzenie, że klasyczne teorie paralelizmu politycznego w odniesieniu do Brazylii nie pozwalają w pełni na ustalenie zależności zachodzących między sferą polityki i mediów w tym państwie. Teza ta okazała się słuszna. Zasadnicze cechy systemów politycznego i medialnego w tym państwie to pozornie struktury formalnych oraz prawnych, które regulują życie społeczno-polityczne, następnie brak trwałych podziałów politycznych, a wreszcie przenikanie się sfer medialnej i politycznej

z uwagi na własność mediów, która najczęściej pozostaje w rękach rodzin zajmujących się zarówno biznesem (w tym prowadzących przedsiębiorstwa medialne), jak i polityką, mających w swoim gronie czynnych polityków. Istotne pozostaje i to, że w Brazylii system partyjny jest bardzo rozdrobniony, a struktury partyjne służą realizacji partykularnych interesów. Dodatkowo niepokojem społecznym nie wzbudza fakt częstej zmiany partii przez polityków. Tym samym koncepcja paralelizmu politycznego w stosunku do Brazylii albo i szerzej – państw demokracji nieskonsolidowanych, powinna uwzględniać przynajmniej dwie grupy zagadnień. Po pierwsze, brać pod uwagę zaproponowane przez badaczy tradycyjnych koncepcji paralelizmu politycznego elementy różnicujące systemy medialne, czyli sposoby współpracy partii politycznych z mediami, prawa własności, strukturę organizacyjną mediów, rolę mediów publicznych, zawartość treści przekazów, zależności występujące między nadawcami a odbiorcami, wartości, przekonania i praktyki dominujące w działaniach dziennikarskich. Po drugie, należy też koncentrować się na cechach kulturowych obserwowanych z szerokiej perspektywy. Wypracowanie modeli nie wydaje się możliwe również z uwagi na to, że we współczesnym komunikowaniu politycznym wykorzystuje się wszystkie dostępne media oraz działania w sferze poza nimi. Zależności osobiste w państwach, w których występuje zjawisko klientelizmu, są szczególnie silnie zakorzenione. Mają długą historię funkcjonowania w systemach, które w procesie swego rozwoju przechodziły różną drogę, od państw uznawanych za niedemokratyczne po ewolucję w stronę demokracji, co było udziałem także Brazylii.

Bibliografia

- Albuquerque A. de (2011). On Models and Margins: Comparative Media Models Viewed from a Brazilian Perspective. W: D.C. Hallin, P. Mancini (eds.). *Comparing Media Systems Beyond the Western World* (s. 72–95). Cambridge.
- Albuquerque A. de (2013). Media/politics connections: beyond political parallelism. *Media, Culture & Society*, vol. 35(6), s. 742–758.
- Albuquerque A. de (2019). Protecting democracy or conspiring against it? Media and politics in Latin America: A glimpse from Brazil. *Journalism*, vol. 20(7), s. 906–923.
- Baker A., Ames B., Sokhey A.E., Renno L.R. (2016). The Dynamics of Partisan Identification When Party Brands Change: The Case of the Workers Party in Brazil. *The Journal of Politics*, vol. 78(1), s. 197–213.
- Blumler J.G., Gurevitch M. (1975). Towards a Comparative Framework for Political Communication Research. W: S.H. Chaffee (ed.). *Political Communications: Issues and Strategies for Research* (s. 165–193). Beverly Hills.
- Blumler J.G., Gurevitch M. (1995). *The Crisis of Public Communication*. London–New York.
- Calvo E., Guarnieri F., Limongi F. (2015). Why coalitions? Party system fragmentation, small party bias, and preferential vote in Brazil. *Electoral Studies*, vol. 39, September, s. 219–229.
- Carreirão Y.S., Rennó L.R. (2018). Presidential Voting: Partisanship, Economy, Ideology. W: B. Ames (ed.). *Routledge Handbook of Brazilian Politics* (s. 216–235). Abingdon.

- Castro Herrero L. et al. (2017). Rethinking Hallin and Mancini Beyond the West: An Analysis of Media Systems in Central and Eastern Europe. *International Journal of Communication*, vol. 11, s. 4797–4823.
- Chueri J. (2018). People against the elite? Jair Bolsonaro's presidential campaign. Paper presented at the Anais do 42º Encontro Anual da Anpocs, Caxambu, Brasil, 22–26.10.2018 [<http://anpocs.com/index.php/encontros/papers/42-encontro-anual-da-anpocs/gt-31/gt17-22/11255-people-against-the-elite-jair-bolsonaro-s-presidential-campaign/file>; 3.04.2023].
- Dahlgren P. (1996). Media logic in cyberspace: Repositioning journalism and its publics. *Javnost-ThePublic*, vol. 3(3), s. 59–72.
- Dobek-Ostrowska B. (2015). Między politologią a komunikologią. Razem czy osobno? Przypadek studiów porównawczych nad relacjami polityki i mediów w Europie Środkowo-Wschodniej. *Politeja. Odstępy polityki*, vol. 12(4), s. 27–49.
- Easton D. (1953). *The Political System*. New York.
- Farah T. (2010). Entidades de imprensa e Fecomercio estudam ir ao STF contra plano de direitos humanos. *O Globo*, 18.03.2010 [<https://oglobo.globo.com/politica/entidades-de-imprensa-fecomercio-estudam-ir-ao-stf-contra-plano-de-direitos-humanos-3037045>; 27.03.2023].
- Fink A. (2005). *Conducting Research Literature Reviews: From the Internet to Paper*, 2nd ed. Thousand Oaks.
- Flick U. (2002). Qualitative research-state of the art. *Social Science Information*, vol. 41(1), s. 5–24.
- Hallin D.C., Mancini P. (2004). *Comparing Media Systems. Three Models of Media and Politics*. Cambridge–New York.
- Hallin D.C., Mancini P. (eds.) (2011). *Comparing Media Systems Beyond the Western World*. Cambridge.
- Hallin D.C., Mancini P. (2007). Systemy medialne. Trzy modele mediów i polityki w ujęciu porównawczym, przeł. M. Lorek. Kraków.
- Kamińska-Korolczuk K. (2021). Media i polityka a kryzys zaufania. Polityka informacyjna mocarstw w czasie zagrożenia. Gdańsk.
- Kempen H. van (2006). Press-Party Parallelism and Its Effects in Sweden: A Longitudinal Study, 1979–2002. *Scandinavian Political Studies*, vol. 29(4), s. 407–422.
- Konstytucja Federacyjnej Republiki Brazylii (2004), przeł. A. Wojtyczek-Bonnand. Warszawa [<http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/brazylia.html>; 26.02.2023].
- Kreft J. (2016). Schyłek tradycyjnego dziennikarstwa prasowego a nowa logika mediów. *Zeszyty Prasoznawcze*, nr 2, s. 314–325.
- Lambert R. (2013). Die freie Meinung und der freie Markt. Presslandschaften in Lateinamerika von Renaud Lambert. *Le Monde diplomatique*, 11.01.2013 [<https://monde-diplomatique.de/artikel/!525510>; 30.04.2023].
- Lelkes Y. (2016). Winners, Losers, and the Press: The Relationship Between Political Parallelism and the Legitimacy Gap. *Political Communication*, vol. 33(4), s. 523–543.
- Mancini P. (2012). Instrumentalization of the media vs. political parallelism. *Chinese Journal of Communication*, vol. 5(3), s. 262–280.
- Matos C. (2007). Journalism and Political Democracy in Brazil. *Networking Knowledge: Journal of the MeCCSA Postgraduate Network*, vol. 1(1).
- Matos C. (2017). Media and Democracy in Brazil. *Westminster Papers in Communication and Culture*, vol. 8(1), s. 178–196.

- McQuail D. (2020). *Teoria komunikowania masowego*. Warszawa.
- Mikułowski Pomorski J. (1980). *Badania masowego komunikowania*. Warszawa.
- Miller E.F. (1971). David Easton's Political Theory. *The Political Science Reviewer*, vol. 1, Fall, s. 184–235 [https://isistatic.org/journal-archive/pr/01_01/miller.pdf; 12.12.2021].
- Moddelmog L., dos Santos P.A.G. (2020). Religion and political parties in Brazil. W: J. Haynes (ed.). *The Routledge Handbook to Religion and Political Parties* (s. 200–213). Abington.
- Navarro J.G. (2023). Advertising spending in the world's largest ad markets 2021. Statista.com, 6.01.2023 [<https://www.statista.com/statistics/273736/advertising-expenditure-in-the-worlds-largest-ad-markets/>; 5.05.2023].
- Obijiofor L., Hanusch F. (2011). *Journalism Across Cultures: An Introduction*. Hampshire.
- Petelczyc J., Cichy M. (red.) (2016). *Brazylia, kraj przyszłości?* Warszawa.
- Pinheiro D. (2023). New voices, new tools: how Brazil's media are emerging from the Bolsonaro shadow. *International Press Institute*, 7.02.2023 [<https://ipi.media/emerging-brazilian-media/>; 23.05.2023].
- Reporters Without Borders (2017). Media Oligopolies Controlled by "Colonel" Dynasties – RSF and Intervozes present Media Ownership Monitor Brazil, 31.10.2017 [<https://rsf.org/en/news/media-oligopolies-controlled-colonel-dynasties-rsf-and-intervozes-present-media-ownership-monitor>; 3.03.2023].
- Reporters Without Borders (2020). RSF tallied 580 attacks against media in Brazil in 2020, 29.01.2021 [<https://rsf.org/en/reports/rsf-tallied-580-attacks-against-media-brazil-2020>; 5.03.2023].
- Reporters Without Borders (2021). 2021 World Press Freedom Index, Brazil [<https://rsf.org/en/ranking#>; 5.03.2023].
- Seymour-Ure C. (1974). *The Political Impact of Mass Media*. London.
- Statista.com (2017). Largest media markets worldwide in 2017, ranked by revenue (in billion U.S. dollars), 5.06.2017 [<https://www.statista.com/statistics/260065/largest-media-markets-worldwide/>; 4.01.2023].
- Statista Research Department (2020). Brazil: number of TV stations 2017–2020, 25.08.2020 [<https://www.statista.com/statistics/697304/number-tv-stations-brazil/>; 9.03.2023].
- Voltmer K. (2008). Comparing Media Systems in New Democracies: East Meets West, Central. *European Journal of Communication*, no. 1, s. 23–40.

STRESZCZENIE

Paralelizm polityczny jest jedną z kategorii teoretycznych, które wykorzystuje się do klasyfikacji systemów medialnych i podsumowywania relacji zachodzących w mediach pod wpływem polityki i w polityce pod wpływem mediów. Celem artykułu, pracy przeglądowej, jest analiza zagadnienia paralelizmu politycznego w nawiązaniu do klasycznych koncepcji C. Seymoura-Ure, J.G. Blumlera i M. Gurevitcha oraz D.C. Hallina i P. Manciniego oraz przedstawienie odmiennych stanowisk, krytykujących przydatność tych teorii do badań państw innych niż zachodnioeuropejskie. W opracowaniu przedstawiono także adekwatność zastosowania klasycznych koncepcji paralelizmu politycznego do analiz dotyczących Federacyjnej Republiki Brazylii. Tezą dotyczącą tego *case study* jest stwierdzenie, że klasyczne teorie paralelizmu politycznego nie w pełni pozwalają na ustalenie zależności zachodzących

między sferą polityki i mediów w tym państwie. Tezę przyjęto w wyniku długofalowych i holistycznych analiz właściwości systemów politycznego i mediów Brazylii – wykorzystano obserwację z systematycznym przeglądem literatury (Fink 2005, s. 17), co umożliwia poznanie istoty zjawiska i formułowanie wniosków, a zastosowane metody jakościowe, mimo ich bolączek (Flick 2002, s. 5–24) oraz analiza systemowa, dopełniają całości.

Słowa kluczowe: paralelizm polityczny, relacje media–polityka w Brazylii, media w Brazylii, polityka Brazylii, kultura Brazylii, komunikacja polityczna w Brazylii